

Farkas Geiza: A csoportok élete*

A csoportok szolidaritása és ideológiája

zerencsém volt azon lélektani, gazdasági, társadalmi okokat kifejtteni, amelyek az egyes embereket arra indítják, hogy javukat ne kizárólag saját pillanatnyi legegységesebb érdekeik kielégítésében keressék, ne is csupán erejüktől, tevékenységüktől várják, hanem más hozzájuk közelálló emberek közremunkálásától is remélik és egyszersemind javukat a közös érdekekben dolgozók közös sikerébe, közös boldogulásába helyezték. Történelmi fejtegetésekkel igyekeztem megvilágítani, mily módon keletkeznek és fejlődnek ki az emberek ily közös boldogulást egyesített erővel kereső csoportjai, majd tömegei, miképen lesznek az ősvadonokban tanyázó és bolygó kezdetleges embercsapatokból néptörzsek, nemzetek, miként alakulnak ki ezeken belül, majd határaikon túlterjedve és a hozzájuk hasonlókkal világszerte összeolvadva osztályok, társadalmi rendek. A megadott szűk keretben lehetőleg kiemeltem azt a hatást, melyet az emberek egyesülési készségére a közös védelem érdeke, a közös munka és a munkamegosztás lehetősége, az uralkodás vágya és végül a vallási elem kifejtett.

Most még néhány közelebbi vonást fogok igyekezni feltárni, melyek szerint a csoport-, nemzet- és osztályképzés lelki készsége kialakul, működik és megszűnik; mintegy a csoportlélek élettanát kívánom dióhéjban nyújtani. Az emberi csoportok közül ezúttal főképpen azokra leszek tekintettel, amelyeket osztály néven ismerünk.

Minden emberi csoport, így minden nemzet és osztály is egyénekből áll, akiket végső okban személyes érdekeik, egyéni vágyaik kielégítésének reménye visz a csoportba, vagy tart benne. Áll ez azon embercsoportokra, osztályokra nézve is, amelyek még nem jutottak tagjaik tudatára és amelyekhez tartozás vajmi kevés életélvezetet jelent. Ha az egyén mégis megmarad egy ilyen csoportban, osztályban, pl. a rabszolgákéban és nem igyekszik belőle valamely erőszakos módon, szökés, lázadás, öngyilkosság útján kiszabadulni, ez már azt mutatja,

* Mutatvány a szerzőnek *Emberi csoportok* cím alatt megjelenendő társadalom lélektani tanulmányából, melynek néhány alap gondolatát a *Társadalomtudományi Társaságnak* március 10-én tartott felolvasó ülésén ismertette.

hogy az adott csoportjában való elhelyezkedés még mindig kedvezőbb reá nézve, több boldogulás lehetőségét nyitja meg számára, mint a csoportkötelékek erőszakos elszakítása. A csoporton belől minden egyes ember lehetőleg javítja helyzetét, sokszor bizony csoporttársai rovására is; gyakran más, kedvezőbb helyzetű csoportokba való átlépésre tesz kísérletet. De ha azután észreveszi, hogy igen nagy előnyökhöz juthat, igen nagy hátrányoktól menekülhet a hozzá hasonló helyzetűekkel szövetkezve, mindinkább kész lesz a közös jóért munkálkodni és küzdeni. Ebben az önfeláldozásig megy akkor, ha a közösen megszerzendő, vagy megvédendő előnyre oly nagy súlyt helyez, hogy nélküle az életnek nem tulajdonít értéket.

Az emberek egymás közötti harca, miként történelmi példáinkon láttuk, ritkábban a pusztá létért, többnyire a jó vagy még jobb előfeltételeért, az uralomért folyik. Az uralom pedig nem más, mint rendelkezés a természet tárgyai, tényezői, továbbá az emberi erő és ennek munkaeredményei fölött. Uralkodik az, aki gazdag és hatalmas, lehetőleg nagy mennyiségben és lehetőleg korlátlanul fordíthatja saját életboldogságának fokozására mindazt, amit a természet részben már az emberi munka által átalakítva nyújt — és a további munka végzésére alkalmas emberi erőt, úgy a testi, mint a szellemi erőt, úgy a saját, mint a más emberek erejét. Tehát már az egyéni függetlenség és az önrendelkezés is a hatalomnak, az uralomnak egy nem megvetendő eleme.

A gazdagság és a hatalom az uralom két eleme, melyek egyike nélkül a másinak biztos megszerzése és állandó birtoklása is lehetetlen. Mert akinek más emberek fölött hatalma van, annak ezen hatalom felhasználásával okvetlen meg keleti szereznie a saját és a tőle függők megélhetéséhez szükséges tárgyak fölötti rendelkezést is, különben hatalma igen hamar szétfoszlik. Viszont aki a természeti tárgyak, javak nagyobb mennyisége fölött rendelkezik, annak ezek segítségével emberek fölötti rendelkezést is kell szereznie, mert enélkül nem képes gazdagságát megvédeni mások ellen, akik emberi erőhatalom fölött rendelkezve, azt tőle egy vagy más módon előbb-utóbb elveszik. A gazdagság, a vagyon birtoka különben nemcsak szükségessé teszi, de meg is könnyíti a hatalom megszerzését és viszont. Ez oly kézenfekvő, hogy bizonyítása nem is látszik szükségesnek. Még a vagyon és hatalom egyes elemeit, alakjait is könnyebben szerzi meg az, aki már másoknak birtokában van, a földbirtokos aránylag könnyen szerez ingó tőkét és a tőkés fölbirtokot. A vagyon és hatalom szerzésének, megtartásának egyik főszekvéhez, a tudáshoz, iskolai képesítéshez egy vagyonos, befolyásos család tagja könnyebben jut, mint egy „senki fia”.*

* Erre a tényre Magyarország középkori történetéből sok érdekes példát találunk Ágoston Péter *A magyar világi nagybirtok* története munkájában.

Ám az önrendelkezés és hatalom, melyre az egyes emberek szüksége van, nem szükségképpen egyéni, elég, ha az egy csoport, nemzet, osztály kellően szervezett kollektív erejét képezi, mely egyes tagjait, életeszközeit, javait élvezetében megvédi. Hasonlóképpen nemcsak az egyéni gazdagság képes az egyént függetlenségében, hatalmában megtartani, hanem a javaknak az a tömege is, mely a vele egyetemlegességet valló csoport összességének közös, esetleg még többi egyéneinek megosztott birtokában van. Egy bármily erős és ravasz ausztráliai törzsfőnök nem oly biztos igényeinek érvényesítésében, sőt pusztá életének védelmében sem, mint egy közepes erejű angol szervezett munkás; egy keleti nábob műveletlen, enyveskezű, rosszindulatú környezetében nem tehet szert olyan derűs életélvezetre, mint egy mérsékelt vagyonú francia polgár. Ha ez nem lenne így, nem volna az egyes csoportokba tartozó emberek között szolidaritás, nem is lehetne szó az emberek között csoportokról, hanem csak elszigetelt egyének merőben önző harcáról minden más egyén ellen.

Az egyén persze nem ingyen élvezi csoportjának uralmi eszközeit, hanem ezeket csak oly feltétel alatt tekintheti többé-kevésbé sajátjának, hogy egész magatartását a csoport érdekei, törekvései, ízlése szerint alakítja, mindent mellőz, ami őt csoportjától elválaszthatná, vagy éppen ezzel ellentétbe hozhatná. Ez lényegében a szolidaritás, mely az egyes emberre nézve amily nyilvánvaló előnyöket hoz, nem egy esetben jelentékeny áldozatokat von maga után; az egyes sokszor minden közvetlen haszon kilátása nélkül erején felül kénytelen költeni, veszteségeket, kockázatokat vállalni, ellenszenves érintkezéseket folytatni, csakhogy a hozzá hasonlók ki ne rekesszék maguk közül, védtelenül ki ne szolgáltatassák más közömbös, vagy ellenséges indulatú csoportoknak. Az ember olykor még egyéni nagyravágását, kiválási ösztönét is csak más csoportbeliekkel szemben ereszti egészen szabadjára, míg féket helyez reá, ahol túlságos kimutatásával felkölthetné saját csoporttársai irigységét, ellenszenvét. Néha az egyén még biztos vesztébe is kénytelen rohanni pusztuló családjával, nemzetével, társadalmi osztályával együtt, mert ha ezt nem akarná, magára hagyva még hamarabb tönkremenne. Példa a katonai bátorságon kívül némely hanyatló felső osztályok tagjainak öngyilkos költekezése, fényűzése, mely azonban egyedüli eszköznek látszik a megrendült tekintély, társadalmi állás ideig-óráig való fenntartására, más ellenséges osztályok tagjainak keresethez juttatására és ez úton a felső osztály érdekszövetségébe vonására. (Magyar földbirtokos nemesség 1848. után.) Ez az önkéntesnek látszó, de valójában csak kényszerült önfeláldozás nem tévesztendő össze egyesek kivételes áldozatkészségével, hősieségével,

Olykor igaz, nem ily anyagainak mondható kényszer hatása alatt áldozza fel az ember csoporthelyzete követelményeinek

létérdekeit; csoportjával, nemzetével, osztályával együtt megy tönkre nem egy ember, akinek ugyan hajaszála sem görbült volna meg, ha elfordul csoportja kárhuzatos eljárásmodjától. Az ilyen emberek egyénileg merőben célszerűtlen cselekvésének indokát anyagi kényszer helyett lelki kényszer szolgáltatja; az illető egyszerűen nem tudja elképzelni, hogy önmagának teljes feladása nélkül másképp is járhatna el, mint csoportjának többi tagjai. Egy esete ez annak a hazai szociológiai irodalmunkban Harkányi Ede* által kifejtett folyamatnak, midőn az eredetileg tisztán célszerűségi cselekvésmód az idő folyamán szokássá, majd még önfeláldozást is kívánó erkölcsi parancscsá gyökeresedik az egyénekben és az egyének csoportjában.

Ez a tény már átvezet az ideológiák keletkezésének és működésének jelenségeire. Miként már másutt kifejtettem, az ember helyzete egy társadalmi csoportban, nemzetben, osztályban döntő befolyással van gondolatvilágának, lelkületének, jellemének, egész magatartásának kialakulására. Az ember gondolatvilágát, amennyiben ez az őt magába foglaló emberi csoportra, osztályra, vallásfelekezetre, nemzetre vonatkozik, a csoport- illetve vallásfelekezeti, nemzeti, osztály-ideológia, szóval jelölhetjük meg. Ez az ideológia szükségképen többé-kevésbé közös az egész csoport, nemzet, osztály tagjai között, ez képezi a csoportok összetartó kötelékét, egységes irányú eljárásának alapját, ez tehát sajátképpen a csoport lelkülete. A nagy csoportokon belül sokszor megkülönböztethető külön ideológiája van egyes szűkebb alcsoportoknak, pl. az értelmi keresők között az állami tisztviselőknek, ezek között ismét a bírának.** Ezen alcsoport-ideológiák természetesen az általánosabb, lényegesebb vonásokban egy-egy főcsoporton belül megegyeznek egymással és csupán némely részletekben térnek el egymástól az alcsoportokat elválasztó tényezők mérve szerint. Miután az ember csoportos lény, aki csoporton kívüli életet alig tud a maga számára elképzelni, annál kevésbé kívánni: az egyes ember tudatosan és öntudatlanul mindig alkalmazkodni fog az őt magába foglaló, vagy környező csoportok ideológiáihoz. Saját csoportjának, osztályának ideológiája szuggesztív hatással lesz reá, azt fogja szépnek, jónak és helyesnek tartani, ami a vele egy osztályúak eszejárása szerint az. Ellenben más, talán ellenséges csoportok ideológiái inkább ellentmondást támasztanak benne, minthogy védekezésékként*** saját csoport-ideológiájából származó álláspontjának

* *Babonák ellen.*

** Le Bon ebben a tényben igen nagy tévedések és társadalmi hátrányok forrását látja.

*** Tudvalevőleg a védekezési ösztön minden élő lényben minden más élő lényvel szemben megvan. Ez a forrása az ellentmondási és erőszakoskodási hajlamnak, mely utóbbinak célja sem más, mint más lény erejének és ügyességének legyőzése, eloszlatása annak a tudat alatti félelemnek, hogy

még túlzott hangsúlyozására, érvényesítésére is csábítja őt. Akkora erővel bír az emberek elhatározásainak irányítására a a mások egy-vagy más szempontból fenyegetőnek látszó állásfoglalásaival, eljárásaival szemben való ellenmondás, hogy az emberek gyakran vezetőjüké, szinte bálványukká tesznek valakit, csak azért, mert más, ellenszenves emberekkel ellentétbe jutott, tőlük bántalmakat szenvedett. Ismeretes, milyen erős tápot ad egy mozgalomnak, ha egyes képviselői valamely alakban vértanúságot szenvednek, mennyire szorosra fűzi egy-egy csoport, vallásfelekezet, nemzet, osztály összetartását az illető csoport valamely tagja által elszenvedett és közhírré lett méltatlanság. A csoport-ideológia az ember egész életmódját, cselekvését szabályozza a legkisebb részletkérdésektől a legnagyobb horderejű elhatározásokig, mert csak aki eszerint jár el, számíthat teljes mértékben csoporttársai jóindulatára, támogatására. Az utóbbi tény már magában véve is megmagyarázza az egyes ember messzemenő alkalmazkodását a csoportjában uralkodó felfogáshoz, szokásokhoz, csoportja jelleméhez. De megmagyarázza aényt az is, hogy a csoportjához alkalmazkodó egyén járt úton haladhat, környezete példáját, kívánságát követheti — ami tudvalevőleg a legtöbb emberre nézve a legkönnyebb, legtermészetesebb eljárásmodot jelenti. Míg a szokott ideológiától és a környezet-szuggestív eljárásmodtól való eltérés még oly idegmunkát is követel, mely sok esetben terhesebbnek látszik nem egy áldozatnál.

Miként előbb említettem, a saját csoportjához való ezen alkalmazkodással ellentétként áll szemben a más csoportbeliek nézeteinek, indítványainak, ízlésmegnyilvánulásainak eleve elvetése, más csoportok szokásainak, divatjainak, eljárásmodjainak méltatlanokként kerülése. Az ember nemcsak azért tesz valamit, mert mások teszik, hanem sokszor épen azért, mert ismét mások nem teszik. Mások divatját, modorát az ember nemcsak követni, de célzatosan kerülni is képes. Példák: a régi fajta parasztember, aki nevetségesnek tartaná magát olyan ruhaviseletben, amely talán már a szomszéd községben általános; az a protestáns, aki a szentképek előtt buzgón keresztet vet, hogy — zsidónak ne tartsák. Miután pedig egy egyén többféle csoportba tartozik, azon csoport felfogásához fog erősebben alkalmazkodni, melynek saját életsorsára nagyobb kedvező jelen-

lény a miénknél nagyobbak tetsző erejével, ügyességével, értelmességével, saját életöszönét a mi rovásunkra is érvényesíthetné, a mi életöszönünkre nézve válhatnék veszélyessé. Ez a harci kedv és vadász-szenvedély lélektani alapja. Ez az ellenkezési vágy különben háttérbe szorul, mihelyt az egyén annak felismeréséhez jut, hogy egy más egyén léte és működése az ő életöszönét nemcsak hogy nem veszélyezteti érvényesülésében, hanem még megvédelmezi, előmozdítja. Az ember, a gyermek egyéni és társadalmi fejlődésének útja éppen az, hogy mind több lénytársában ismeri fel ellensége helyett érdektársát, támogatóját.

tőséget tulajdonít és attól fog elhúzódni, amelyik részéről nagyobb bajoktól tart. így ugyanazon egyén alkalmazkodásának, utánzásának iránya is változhatik életében; ugyanez áll az emberek tömegeire is.

Azt elmondhatjuk, hogy csoportjuk, nemzetük, osztályuk ideológiájával csak a legelvetemültebb és a legnemesebb egyének mernek nyíltan szembeszállni, akik elébe helyezik a közkeletű fogalmak szerinti jó életnek, vagy a legsőbb rendű élvezeteket, előnyöket — vagy a legmagasabb rendű erkölcsi jót, a csoport-kereteken felülemelkedő emberiségi közjót. Azokat, akikben akár csoportjuknak, nemzetüknek, osztályuknak ideológiája, akár egy magasabb rendű emberiségi ideológia oly erővel hat, hogy érte más embereknél nagyobb áldozatokat képesek hozni, esetleg életüket is odaadni, az emberek hősként tisztelik, míg a csoport-ideológiák iránt az átlagosnál kevésbé fogékony egyéneket a kicsinyes önzés, gyávaság vádja, a közmegvetés éri.

Az osztályok

A legnehezebben meghatározható emberi csoportfajta mindenestre a társadalmi osztályok képviselik. Leghelyesebben ezeket talán úgy határozhatjuk meg, hogy az osztály hasonló társadalmi helyzetű és ennek folytán hasonló érdekű emberek összessége, akik között idővel természetesen kifejlődik a közösség tudata, közös irányú eljárás készsége, tehát az, amit előbb osztályideológiának nevezünk. Az emberi fejlődés különböző fokozatain különféle tények döntik el az egyén helyzetét a társadalomban és határozzák meg társadalmi érdekeit, tehát az osztályok létalapja, egymástól elválasztó jellege is más-más lesz. Így a legrégebb hódító társadalomban, mely a mai értelemben vett egyéni tulajdont még nem ismert, egy uralkodó, vagy egy leigázott törzshöz, néphez való tartozás döntötte el az egyén osztályhelyzetét; a csoportfejlődésnek ebben a kezdetleges szakában (de csakis ebben!), nemzet és osztály tulajdonképpen egyet jelentett. Később a foglalkozás (harcos, földművelő, iparos), majd a tulajdoni rend teljes kialakulásával a vagyoni helyzet lett az osztálybasorozás döntő tényezőjévé, mely mellett ugyan továbbra is több-kevesebb befolyással bírnak az egyes ember osztályállítására a többi régebben döntő tényezők, meg némely mások is, mint pl. a műveltségi fok, olykor a vallásfelekezet stb.

Miután az embereket különböző osztályokba különböző érdekek sorozzák, elkerülhetetlennek látszik, hogy a társadalmi osztályok érdekei sokszorosán összeütköznek, nemritkán az osztályok egymás iránti ellenszenvére, egymással való félig még öntudatlan súrlódásra, végre tudatos osztályharcokra vezetnek. Mint az emberi csoportok minden küzdelme, az osztályharc is lényegében az uralomért folyik, ez pedig, miként az

előző szakaszban láttuk, nem más, mint rendelkezés a természet tárgyai, tényezői, továbbá az emberi erő és ennek munkateredményei fölött. Uralkodik egy osztály, ha a beletartozó emberek mindegyike, vagy túlnyomó többsége a vagyonnak, önrendelkezésnek és mások fölötti befolyásnak aránylag magas mértékével bír. Az egyes emberi csoportok uralkodásában általában négy állapot-fokozatot ismerhetünk fel, melyeket azonnal lesz szerencsém részletezni. Előzőleg csak azt kívánom megjegyezni, hogy ezek a fokozatok valamennyi emberi csoportnál, tehát a nemzeteknél is felismerhetők és követhetők, de sehol nem oly élesen és határozottan, mint az osztályoknál. Az uralmi állapot-fokozat, miként látni fogjuk, döntő tényezőként szerepel az osztályok magatartásának, ideológiájának kialakításában.

Az első uralmi állapot-fokozat az, midőn valamely osztály oly kedvezőtlen körülmények között él, oly tökéletesen el van nyomva, hogy tagjai közös erőfeszítéssel sem tudnák valamennyijük helyzetét lényegesen javítani, sőt ily irányú kísérleteikkel csak újabb szenvedéseket zúdíthatnának magukra. Ebben az állapotban az osztály tagja úgyszólván csak egyéni életet él, a maga hasznát igyekszik szolgálni minden más ember, így osztályosorsosai rovására is. Ez utóbbiakhoz éppen csak az emberi együttérzésnek valamivel nagyobb mértéke fűzi, mint a más osztálybeliekhez. Az ilyen osztály tagjai vagy eltompult megadással tűrnek minden méltatlanságot és örülnek minden apró élvezetnek, mint pl. egy kupica szesz, vagy az élmesebbek egyenként igyeksenek nyomott helyzetükből egy magasabb osztályba felkerülni. Evégből keresik is ezen magasabb osztályok tagjainak egyéni kegyét és a legteljesebben elismerik fölényüket.

A második fokozat az, midőn egy osztály helyzete még mindig nem felel meg a tagok igényeinek, de a közös eljárás lehetségesnek mutatkozik és kívánatos eredményekkel kecsegtet. Ebben az állapotban legnagyobb az osztály-összetartás, legerősebb a szervezkedési hajlam, legmesszebbmenő az áldozatkészség, de legizőbb a gyűlölet is más, különösen hatalmasabb osztályokkal szemben.

A harmadik állapot-fokozat, midőn valamely osztály helyzete előnyös a tagokra nézve. Ekkor az osztályösszetartást az tartja életben, ha az osztály előnyös helyzete mások, esetleg a kedvezőtlen helyzetű osztályok részéről támadásoknak van kitéve, melyeknek visszaverését a kedvező helyzetűek eléggé fontos, közös életérdeknek érzik.

Vége, ha valamely osztály keretei egyes tagok számára meg előnyöket hoznak, másokra, talán a tagok többségére nézve azonban már túlnyomóan hátrányokat, áldozatokat jelentenek az osztály összetartása meglazul, benne szűkebb csoportok, valóságos új osztályok keletkeznek, új ideológiákkal, míg végre az eredeti osztály teljesen szétbomlik vagy legalább számban jelentőségben összezsugorodik.

Ha a társadalmi osztálykialakulásnak eme négy állomását közelebből szemügyre vesszük, mindjárt szemünkbe ötlük, hogy a legalsóbb fokozaton, a teljes elnyomatás állapotában uralomról alig, legfeljebb az osztály egyes szerencsés egyeinél lehet szó; ezek pedig már útban vannak az osztályukból való kilépés, a magasabb osztályba emelkedés felé. Az ókori rabszolga, aki nagyobb pénzüsszeget rakhatott félre és helyezhetett biztonságba, előbb-utóbb kiváltotta magát urától és mint szabad közpolgár függetlenebb életet folytatott. A középkori parasztnyomás legsötétebb idejében, ha valamely jobbágy nagy ereje és harci bátorsága révén tekintélyre tett szert, annak elég könnyen az ölébe hullott a nemesi szabadság, sokszor még nemesi birtok is. De az így kiemelkedettek szerencséje nem képezte egyszerűen az osztályuk szerencséjét; a magasabb osztályba vándorlók előbbi sorsosaikat nemcsak hogy nem gyámolítottak, hanem „szegényből lett gazdagok” módjára még mint náluknál élhetlenebbeket lenézték is azokat.* A teljesen elnyomott osztályoknak alig van módja erőteljesebb szervezkedésre; ha olykor az elkeseredés együttes fellázadásba is hajtja őket, ezek a legkönnyebben kudarcot vallanak a kellő szervezés és előkészítés, a rátermett vezetők hiánya, valamint a sok áruló miatt, akiket a hatalmon levők elég könnyen és olcsón vásárolhatnak azok között, akiknek az élet addig oly nagyon keveset nyújtott volt. A lenyűgözött osztály tagjainak egyedüli hatalma nélkülözhetetlenségükben van, amennyiben az uralkodók még a teljesen biztos győzelem reményében sem szívesen indítanak harcot azon szolgálk ellen, akiknek munkájára szükségük van és akiket minden újabb zsarolás és elnyomás a kétségbeesés örvényébe, kiszámíthatatlan következményű tettekbe, tömeges öngyilkosságba kergethet.

A második fokozaton az osztály tagjai részben már maguk választják ki tevékenységük tárgyát, helyét és mértékét, bár a náluknál hatalmasabbak akaratával ellenkezés nagy hátrányokat, veszélyeket hoz reájuk. Bár sok esetben alkalmazkodniok kell, itt-ott már az ő fellépésük állíthatja a hatalmasabbakat az engedékenység, vagy aránytalan hátrányok választása elé. Vagyon-tárgyaikat is már nem csupán uraik kezekelméből, belátásából tarthatják meg, hanem azért, mert azokat valamennyiöktől elvenni az általuk képviselt erő miatt lehetetlen volna, egyesek kifosztását pedig ezek osztálytársainak természetszerű segítsége nem engedné. Ekkor az egyes már nem csupán abban látja üdvét, ha osztályából menekülhet, hanem abban is, ha egész osztálya több hatalomhoz, vagyonhoz, egyszóval az uralomban való teljesebb részesedéshez jut. Ekkor azután mindent meg-

Acsády Ignác említi *A magyar jobbágyság történeté*-ben, hogy a háborús időkben nemességhez és birtokhoz jutott jobbágyok mily gyorsan és tökéletesen felvették a régebbi nemesek rideg gondolkodását a jobbágysorban maradtakkal szemben.

kísért az emelkedés ezen módjának siettetésére, mindenekelőtt szövetkezik osztálytársaival, szervezkedik, minél többekkel vállvetve küzd a közös ellenfelek ellen. Ebben a helyzetben volt a városi polgárság a földbirtokos nemességgel szemben a francia forradalom előtt, ebben van ma (főként az ipari) bérmunkásság a tőkés vállalkozókkal szemben. Persze az egyén helyzete ekkor sem forr össze elválaszthatatlanul az osztályéval, sőt ennek nem egy tagja számára még mindig járhatóbb út nyílik valamely máris előnyösebb helyzetű osztályba való átvándorlásra, mint az egész osztállyal együtt való emelkedésre. Sokszor épen a feltörő alsóbb osztály vezetői azok, akik szépen megszeliidítetik magukat a felsőbb osztályba való felvétel kilátása által; nem egy osztályharc egy-egy szakának egyetlen szemmelátható eredménye a győzelmes alsóbb osztályok vezetőinek áthelyezkedése a látszólag legyőzött felsőbb osztályba. Az ilyen vezetők rendszerint elvesznek régi osztályukra nézve, ám tömegesebb előfordulásuk a társadalmi alakulás ezen szakában már nagy mértékben emeli az alsó osztály önértetét és gyengíti a felső tekintélyét, mert szétosztalja a magasabb osztályok tagjainak felsőbbrendűségéről elterjedt hiedelmet.

A harmadik fokozaton az osztály már határozottan uralkodó állást foglal el; ha egyben-másban kénytelen más osztályok igényeivel is számolni, egészben véve mindazt keresztülviheti tagjai összessége számára, aminél ezek, ha nem is egyénileg maguk, de legalább osztállysorsosaik számára nem kívánnak többet. Az uralkodó helyzettel fokozott önértet és az a meggyőződés jár, hogy a dolgok fennálló rendje az egyedül erkölcsös, jogos és helyes. Innen a mélységes gyűlölet és megvetés mindazok iránt, akik ama kedvelt gazdasági és társadalmi rendet bármely oldalról megbolygatni akarnák. Ez az ellen-szeny, bár talán enyhébb mérvben, az alsóbb osztályok azon tagjai ellen is fordul, akik egyénenként kívánnának a felsőbb osztály kitüntetéseibe és előnyeibe benyomulni; tehát az uralkodó osztály előjogos, lehetőleg zárt renddé, kasztá törekszik alakulni. A mai tőkés polgárság, mely úgyszólván szemünk előtt lett uralkodóvá, az antik nép vezérek szabadelvű demokrata jelszavaival utasítja vissza a feudális földbirtokosok igényeit régi tekintélyük fokozottabb érvényesítésére, ellenben öskonzervatív jogtudattal veti el a bérmunkásságnak a mai tulajdoni rend ellen irányzott támadásait. Egy uralkodó osztály tagjai magukat *uraknak*, vagyis más, közönséges embereknel magasabbrendű lényeknek tartják, akiknek tekintélyük fentartása még áldozatok és veszélyek árán is kötelességük az előttük kedves és szent társadalmi rend iránt. Az úri tekintélynek és a társadalom épen uralkodó erkölcsi rendjének védelmében szolidárisak egymással, sőt a velük együtt uralkodó, talán az uralomért velük versengő osztályok tagjaival is. — Egy pillantás a történelmi fejlődés menetére és a mai társadalomra, ugyanis meggyőző arról, hogy

egyidőben nemcsak az uralkodó osztály létezhetik, hanem az uralomban kisebb-nagyobb mértékben több osztály osztozhatik. Ezek az osztályok azután, bár az uralomban való nagyobb-arányú részesedésért ádáz harcokat vívnak egymással, mégis összefognak az alsóbb osztályoknak mindnyájuk uralmát veszélyeztető irányzatai ellen. A meglévő védelmében egy valóságos külön nem írott, de mindenki által jól ismert kiváltságokkal és kötelezettségekkel bíró *úri rendet** képeznek ki magukból, melynek bármely származású és vagyoni helyzetű tagjai sokkal közelebb érzik magukat egymáshoz, mint az emberiség többi részéhez. Akik egyszer benn vannak az úri társaságban, azok még az osztályok erőviszonyainak változása után sem egykönnyen vesztik el kiváltságos helyzetüket, mert minden új uralkodó csoport szívesen vesz fel magába és részesít az uralkodás előnyeiben oly magasabb életszínvonalú, fegyelmezettebb gondolkodású embereket, akiknek a tömegek vezetése, a meglévő rend fentartása már vérükbe ment át, akiknek elnyomása, az alsóbb osztályok karjaiba kergetése az utóbbiakat az uralkodó osztályra nézve könnyen igen veszélyes vezetőkkel ajándékozhatná meg. Erre sem kell jobb példa, mint a feudális nemesek utódainak kedvező helyzete a tőkés polgárság egyeduralmának területét képező nyugateurópai országokban. Persze, az uralkodó osztályoknak is vannak szökevényei, akik sértett egyéni érdekeik, vagy esetleg az általuk kedvelt társadalmi rend nézetük szerint nem kellő mértékű, nem elég őszinte alkalmazása miatt fordulnak el osztállysorsosaiktól és lesznek a tömegesen uralomra törekvő alsó osztályok szövetségeseivé, vezéreivé, sőt miként a történelemből vett példákon láttuk, az alsó osztályok feltörekvésének irányítói, vezetői eleinte majdnem kizárólag az uralkodó osztályok elégedetlen tagjaiból kerülnek ki. Az ilyeneknek elpártolása, osztályukból végzettszerű kiválása, úgy látszik, az osztályuralmi viszonyok megváltozásának igen fontos tényezője.

A negyedik fokozaton végre teljes felbomlásban látjuk az osztályszolidaritást. Azok, akik osztályhelyzetükből még előnyt merítenek, gögösen elzárkóznak azoktól, akik annak fokozott társadalmi kötelezettségek alakjában már csak terheit viselik és épen azért egy alkalmatlankodó, követelődző, kunyoráló, az elérhető előnyökért fogadatlanul versengő elemmé válnának az előnyösebb helyzetű osztálytársaikra nézve, ha ezek túlközel engednék őket magukhoz. Ez alól csupán a még mindig előnyös helyzetű csoport egyes tagjai tesznek kivételt, akik előnyeiket csak osztályuk régi egyetértésére támaszkodva vélik megőrizhetni és ezért szinte kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek a való helyzet eipalástolására, az osztály közrendbe sülyedő tagjainak oldaluk mellett, vezetésük alatt tartására. Az osztály kedvezőtlen helyzetű tagjai azonban mindinkább megtagadják,

L. bővebben a jelen munka szerzőjének *Az úri rend* című tanulmányát.

sőt kigúnyolják osztályuk, rendjük azon megkülönböztető saját-ságait, szokásait, iratlan törvényeit, melyek apáiknak még büszkeségét képezték, szívesen elejtik osztályuk kivételes igényeit, hacsak ezzel szemben ennek különleges kötelezettségeitől is megszabadulhatnak, némely számukra azelőtt az osztálygóg által elzárt keresetmódokhoz nyúlhatnak. Az osztály tovább is kedvező helyzetben maradt tagjaival szemben magatartásuk körülbelül megegyezik a feltörekvő alsó osztályok tagjaival: némelyek bizonyos előnyök, az egyéni emelkedés érdekében hozzádörzsölődnek a hatalmasokhoz, eközben még a félig elfelejtett egyesítő osztálykötelekekre is támaszkodnak. Mások ellenben nyíltan elvetik a szorító békóvá lett rendi osztálydísz és a feltörő új osztályok soraiban, élén ezek gazdasági és politikai harci eszközeivel küzdenek régi osztályuk egyelőre náluknál szerencsésebb töredéke ellen. Az uralkodó osztályok ily szétbomlásának példáit úgy a feudális nemesség, mint a polgárság szolgáltatta; az előbbinek vagyontalan tagjai elvesztették politikai előjogaikat is és az uradalmak és közjogi különállás birtokában maradt főnemessékekkel szemben mindinkább az ezektől idegen, túlnyomóan polgári eredetű intellektuel osztályba kerültek bele. A polgárságból pedig napjainkban a nagy vagyonok felhalmozói a feudális főnemeseknek megbízható szövetségesei, kitüntetései részeseivé lesznek, míg a szegényen maradtak mind nagyobb számban és határozottabban a proletárság felé sodródnak.

Az osztályoknak az uralom teljességeért folytatott harcában alkalmazott eszközök az emberek küzdelmének minden képzelhető fegyverét magukba foglalják. Mégis négy csoportba foglalhatók össze azok a harceszközök, melyek többé-kevésbé minden csoport, nemzet küzdelmeiben szerepelnek, de leginkább mégis az osztályok harcaiban tehetők szemlélhetővé. Ezek 1) a szellemi, 2) a gazdasági, 3) a politikai, 4) az erőszakos eszközök.

A szellemi eszközök alatt főként az osztály lét- és uralomjogosultságának hangoztatása értendő, mely úgy az osztály tagjainak kellő hangulatban összetartására, közös eljárásra telkesítésére, mint a többi osztályok meggyőzésére, megnyerésére itt-ott megfélelemlítésére, egyszóval az osztály törekvéseire nézve kedvező közvélemény kialakítására lehet szükséges. Az élőszó erejével, az irodalom, ma kivált a hírlapirodalom, a művészet kedélyeket befolyásoló, lelki készségeket teremtő alkotásaival minden uralkodó és uralomra törekvő osztály bizonyítani igyekszik saját tagjai és a többi emberiség előtt, hogy az ő törekvései képviselik a legjobb emberek, sőt az összesség életérdekét, az ő háttérbeszorítása hátrányokat hozna mindenkire, még ellenségeire is és így mindenki jól teszi, ha ezen osztály törekvései előtt kaput nyit, nem gátolja hatalmának teljes kifejtését. Az ily bizonyítás mellett az emberek vélemények, cselekvésének mindenfajta szuggerálása alkalmazásba

jő, többi közt az ellenkező vélemény terjesztésének vagy csak kifejezésének is lehető gátlása. Ezen szellemi eszközökhöz számítandó az egyéni fellépés célzatos szabályozása, a választékos és kivált az osztályorsosokkal szemben előzékeny, tiszteletteljes „úri” modor, az osztály más emberektől megkülömböztető és kitüntető bánásmódra való igényét kifejezésre hozó különleges ruhaviselet, szokások felvétele — sokszor az ellenséges álláspontot elfoglaló osztályok tagjainak lekicsinylése, kigúnyolása.

A gazdasági harceszközök minél több gazdasági erőforrásnak az osztály tagjai kezében összpontosításában és az osztály érdekeire nézve minél hatályosabb alkalmazásában állanak. Ide tartozik a termelési eszközök, a földbirtok, eszköz- és pénztöke tulajdonának megszerzése és lehetőleg egyedárusítása, a fogyasztási cikkek elosztása fölötti rendelkezés megkaparintása, a forgalom útjainak és eszközeinek, a munka lehetőségeinek ellenőrzése. Ha ezeket a fegyvereket leginkább csak a már hatalomban levő uralkodó osztályok alkalmazhatják, viszont az uralomra törekvő osztályok fegyvere az emberi tevékenység értékének latbavetése és éreztetése, tehát a munka, a tevékenység megtagadása mindenütt, ahol az nem hozna az osztály tagjainak elegendő gazdasági hasznot és társadalmi elismerést. Ide tartozik a törvényes formák korlátai között maradó sztrájk, kizárás és bojkott, mely eszközök közül ugyan csak az első a feltörekvő osztály sajátja, míg a második szinte kizárólag, a a harmadik nagyrészt az uralmon levő fegyvertárába tartozik. A kedvezőtlenebb érvényesülés területéről eltávozás és a jobb értékesülés területén való letelepedés, működésbe lépés fegyverét is úgy a feltörekvő, mint az uralkodó osztályok, úgy a töke, mint a munka alkalmazni szokták.

A politikai fegyver nem lehet más, mint a politikai hatalom megszerzése az államban és ennek szűkebb körzeteiben, sőt lehetőleg befolyás, támogatás biztosítása az állam határain kívül is. Ide tartozik az állam kormányának, törvényhozásának, bíróságainak, választó közönségének, szűkebb önkormányzati szerveinek oly összeállítása, mely az illető osztálynak a hatalmi túlsúlyt biztosítja. Továbbá a közügyek ellátásának fontosabb helyeire, a nevezetesebb hivatalokba az osztály különös bizalmi embereinek beállítása, összekötetések, alkalmi szövetségek keresése más csoportokkal az ország határain belül, vagy ezeken kívül. Végre az ország és a nemzetközi szerződések útján a világ jogrendszerének olyan kiépítése, mely mellett az osztály tagjai nagyobb mértékben érvényesíthetik a birtokukban levő erőt hatalmi állásuk további megerősítésére, míg az ellentétes osztályérdekűek ebben akadályokra találnak. Ide tartozik különösen a szervezkedési, gyülekezési gondolatközlési (sajtó) szabadság, különböző mértékű, irányú kiépítése és viszont korlátozása.

Az erőszak eszközei az elfogadott jogrenddel ellenkező cselekvések tehát mindennemű osztályérdekben elkövetett

csalások, lopások, rongálások, zsarolások, megfélemlítések, bántalmazások, gyilkosságok, választáshamisítások. Továbbá államcsínyek, lázadások, a fennálló jogrend nyílt megtagadása, erőszakos hatályon kívül helyezése és új jogrend ily úton való bevezetése. Végre még ide tartoznak azok a külső háborúk is, melyekbe valamely ország népét egy osztály azért kergeti bele, hogy akár a háború lefolyásából, gazdasági szükségleteiből, akár eredményeiből gazdasági, vagy politikai hasznot húzzon. Példa: a nagy hadseregszállító tőkések által szított nemzetközi bonyodalmak, a feudális földrabló és gyarmatosító tőkés ipari államok hadjáratai, némely előléptetési lázba esett katonai körök kardcsörtetése.*

Az osztály harc nagy mértékben hozzájárul az együttérzés, szervezkedő és együttműködő készség kifejlesztéséhez a benne érdekelt osztályok tagjaiban. De csak addig, amíg a harc szükségességét és célra vezetőségét láthatják, amíg az osztályllyal tagjainak életbevágó érdekeivel szemben oly erős ellenfelek állnak, akik ellen mindnyájuk erejének megfeszítése szükséges, de ez azután valóban értékes eredményekkel kecsegtet. Értéktelen az egyes emberek jólétére befolyással nem bíró vívmányok kiharcolására, bármily magasztos színben feltűnő rögeszmék megvalósítására nem lehet egy osztályt megmozdítani és együttes működésben tartani; egy teljesen erőtlenné, vagy ellenkezőleg túlhatalmasnak bizonyuló ellenséggel szemben az osztály összetartása csakhamar szétbomlik; az emberek más szükségesebb és többet ígérő szövetkezésekben, kapcsolatokban fogják üdvüket keresni.

Erre a tételre is megtalálhatták olvasóim a megfelelő példákat történelmi fejtegetéseimben; némely osztályok bomlási folyamatát túlkönnyű vagy túlteljes győzelmek és túlságosan nyilvánvaló kudarcok egymásután indították meg és siettették. Így az újkor hajnalán a földbirtokos nemességet a jobbagyság fölötti győzelme és a fejedelemmel szemben kitudt gyengesége vitte a hanyatlás útjára. A polgárság ott, ahol a feudális nemesség már sem nem nyugtalanította támadásaival, sem nem engedte nagyobb mértékben vagyonosodni, terjeszkedni — kicsinyes, nevetséges nyárspolgársággá lett, melyet utóbb

*Oppenheimer: *Theorie der reinen und politischen Oekonomie* munkájában a gazdasági javak erőszakos megszerzését azonosítja a „politikai eszközzel”. Ez az azonosítás azonban nem állhat meg, amennyiben a gazdasági hatalomszerzés politikai eszközei között igen sok van, amelyekbe az erőszaknak árnya sem kerül és amelynek inkább a szellemi eszközökhöz állnak közel pl. meggyőzés politikai gyűléseken. Viszont a gazdasági eszközök alkalmazása is sokszor nyilvánvaló erőszakba megy át, még ha a küzdelem tárgyának nincs is politikai színe. Az erőszak határvonalának átlépése majd minden küzdelemnél élesen felismerhető, rendszerint új elhatározást kíván az elkövető részéről, messzebbmenő következményekkel is jár. Mindezekért indokolt azt a harceszközök külön csoportjának tekinteni.

proletársorba is szorított más körzetek kedvezőbb fejlődésű, erélyesebb polgársága. A földművelő parasztság is csak ott lendült neki a vagyonosodásnak, művelődésnek, ahol érvényesülése, boldogulása lehetőségét a földesurakkal és a városi elemmel szemben ki kellett, de ki is lehetett harcolnia, ellenben évszázadokon át egyforma nyomorúságban tengődött ott, ahol kénytelennek látta magát azzal megelégedni, amit neki urai látszólag pusztá kegyelemből meghagytak (Oroszország), vagy viszont ahol a minimumot meg nem haladó keresetében kiváltságok biztosították mások túlkapásai ellen (Székelyföld).

Az egyes osztályokat kitevő egyének magatartását a többi osztályokkal szemben a társak tömegszuggerációja inkább az egyes esetekben, a gyakorlati állásfoglalásnál irányítja, ellenben annak első alapját az egyes egyének mérlegelt és többé-kevésbé helyesnek eltalált érdeke adja meg. A csoportokban, osztályokban élő emberek magatartásának mind a négy módzatára megtalálhatjuk az analógiát a máshelyütt felhozott két vadonbarangoló esetében; ezek, bár két ember közt nem lehet szó tömegszuggerációról, mégis az egymás iránt való csoportindulat egész skáláját befutják. Először együtt remegnek a fenevad előtt és talán mindegyikük odadobná a másikat áldozatul, hogy ő maga szabadulhasson (rabszolga-álláspont). Azután reménykedni kezdenek, hogy egyesített erővel lebirhatják a szörnyeteget (harcias összetartó szellem). Vállalkozásuk sikerülte után a vadállat húsának, bőrének megszerzése, élvezése lesz előttük a legfontosabb (uralkodó álláspont). Ha efölött összekulömböznek, egyikük fölülkerekedésével és a másikkal a közös harc eredményéből való kismimizésével az összetartás is felbomlik, sőt ellenségeskedéssé válik (szétbomló csoportok szelleme).

Az orthodox marxisták jóslása szerint a mai tőkés társadalmi rend megdőlése az osztálykülömböség s ezzel az osztályharcok is végleg meg fognak szűnni. Ezt a fényes eredményt a magam részéről ily aránylag közelesőnek látszó átalakulás után még nem merném várni; az esetleges szocialista társadalomban a vagyoni osztályok megdőlése után még ott lennének a szakmák, foglalkozási osztályok, melyeknek érdekellentétei igen heves küzdelemre vezethetnek. Azt azonban bizton várhatjuk, hogy a mai gazdasági osztályok sem fogják örök időkre elkerülni minden emberi csoportosulat végzetét, hogy háttérbe szorulnak, eltűnnek az emberek tudatában, ha már nem szolgálnak elegendően lényeges életérdekek védelmére, kielégítésére.

Az emberiségi csoport

Manapság nagyon szokásossá lett a felől panaszkodni, hogy az emberekből kivesz az egymáshoz ragaszkodás, a régi megszentelt kötelékek tisztelete; lazul a családok összetartása, a munkások és alkalmazóik között többé nincs patriarchális

viszony, a cselédek nem ragaszkodnak egy-egy háztartás kötelékéhez, az emberek mind kevésbé hiszik el egy országról, hogy „itt élned, halnod kell”, mindinkább ott keresik boldogulásukat, ahol erre legtöbb kilátást vélnek találni, még a régi uralkodó osztályok közös hagyományai, szokásai, világnézletei is idegenek az új nemzedék előtt. Ezt a jelenséget letagadni nem lehet, sőt meg kell állapítanunk, hogy minél műveltebb valamely társadalom, annál ritkábban ragaszkodik benne az egyes ember feltétlenül az emberek bizonyos csoportjához. A nyugat-európai művelt ember lemosolyogja a keletit, aki nem képes valakit jóakaró tárgyilagossággal tekinteni; mindenkit vagy a rajongásig szeretni, vagy ádázul gyűlölni kell.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a műveltebb, magasabb fejlettségű emberiségben gyengébb az emberi együttérzés, mint a régi kezdetleges barbárban; képtelenség lenne ilyesmit állítani, mikor a háborúk legalább a valóban művelt nemzetek között annyival ritkábbak, szinte lehetetlenek lesznek, a büntetőjog régi embertelen alakja, a bűnöket emberek kínzásával és megalázásával megtorló rendszere helyébe a bűn okait kutató és megszüntető társadalmi, állami munka lép, a jótékony intézmények óriási száma tartja távol az éhhalálnak köztünk azelőtt annyira otthonos rémét, nagyszerű tanintézetek, tudományos intézmények, alapítványok teszik lehetővé, hogy mind több ember tanuljon, dolgozzék az eddiginél hatékonyabb módon nemcsak a maga, de minden embertársának javára is. Sőt inkább azt kell látnunk, hogy az összes emberek, különösen az összes művelt, polgárosult emberek közössége ma már az élet sok helyzetében nagyobb mértékben védelmezi, segíti az egyes egyént, mintsem azt régi szűkebb csoportjai megtenni képesek volnának, minek folytán lelkületében az emberiségi közösség, az *emberiségi csoport* lelke válik uralkodóvá, míg a szűkebb csoport-lelkek többé-kevésbé elhalványulnak benne, így az az ember, aki a világban minden családi támasz nélkül boldogul, a vele érintkező vadidegen emberek részéről nem bántalmazást és üldözést, hanem komoly bajaiban még részvétet és támogatást is tapasztal — nem fog annyira ragaszkodni a családi kötelékhez, mint a régibb idők embere, akit ynég az agyonveréstől és az éhenhalástól is csak épen családjának, rokonságának összetartása óvott meg némiképen. Hiszen mai társadalmunkban látjuk azt is, hogy a családi kötelék azokban az osztályokban lazult meg leginkább, amelyekben az egyes ember a családtól aránylag a legkevesebbet, a családon kívül álló emberektől a legtöbbet várhat: tehát a teljesen vagyontalan bérmunkásoknál és a már proletarizált értelmiségieknél, akik foglalkozásuk miatt aránylag kevés időt tölthetnek családjaik körében, hozzátartozóik szükségletei, szokásai, hibái által pedig gyakran még keresetükben, jövedelembeosztásukban, boldogulásukban is akadályozva látják magukat. Ellenben a vagyont élvező és átörökítő polgári és földműves családokban,

ügyszintén a családi befolyást, összekötötést és hatalmat gyümölcsötztető főrangúaknál a családi kötelék érzése még igen élénk. Ugyanez áll a tágabbkörű család, a nemzetség, továbbá a törzs kötelékeire nézve, amelyek a gazdasági fejlődés egy bizonyos szakában szinte végzetes fontossággal bírnak.*

A nemzeti érzéssel épen így vagyunk. Amíg az egyik nemzet tagja a másiktól csak legyilkolást, rabszolgaságba vetést, vagy legalább is minden keresettől, érvényesüléstől elzárást várhat, természetes, hogy csak saját hazájának győzedelmes hatalmában fogja egyéni boldogulását és becsületét megtalálni. Ellenben az az ember, akit hazája határain kívül ugyanolyan vagy éppen jobb kereseti és megélési lehetőség, ugyanolyan megbecsülés vár, mint otthon — az már legfeljebb a nevelés és a régi tömegszuggesztívó hatása alatt lehet még egy ideig olyanforma, minden idegent gyűlölő sovínista, mint ősei voltak.

A valóban művelt országokban, ahol az ember megbecsülése, védelme és támogatása már bizonyos magaslatot ért, az egyes társadalmi osztályok között sem képzelhető olyan gyűlölködés, mint aminő pl. a francia forradalom idején a nemesség és polgárság között létezett. Az osztály-ellentéteket különben még vagyoni és hatalmi különbségek fennállása mellett is visszaszorítja az általánosan elismert életigények bizonyos fokig egyenlő volta.** Vagy ha az alsóbb helyzetűeknek meg van az a meggyőződésük, érzésük, hogy a magasabban állók előnyeikért megfelelő szolgáltatásokat is tesznek, megfelelő áldozatokat is készek hozni, ha olyan célok érdekében fejtenek ki

* Némely gyarmatosító hatalom a „benszülöttek” földjeinek sommás elkobzására, vagy potom pénzen összevásárlására kitűnő ürügyet talált ott, ahol még a nemzeti vagy törzsi földközösség fennállott, esetleg az egész földterületet jogi fikcióval a nemzetséggő szerepét betöltő egyén birtokának tekintették. Ez a fikció nem járt túlságos hátrányokkal addig, amíg a nemzeti kötelék oly szoros volt, hogy az egyedüli birtokosnak tekintett tag kötelességének és egyben életérdekének tarthatta összes vérei eltartását, úgy hogy a tulajdon kérdése itt szinte mellékes volt. De mindjárt megszűnt az lenni, amint a birtokos atyafi helyébe egy magát mindenre feljogosítva, de semmire se kötelezve érző gyarmatosító lépett, vagy ha csak a nemzetséggőnek jutott eszébe az európai jogrendszerbe félreértően, helytelenül átültetett jogcímével kismimizett vérei rovására visszaélni.

** Japánban nagyrészt azért nem érvényesülnek a létező jelentékeny osztálykülönbségek nagyobb mértékben, mert ott az összes, tehát a magasabb osztályok igényei is alacsonyak, közel állnak az alsó osztályok számára a felsők részéről is elismert igények színvonalához. — Bernstein Eduard Budapesten 1914. március 15-én tartott előadásában a tőkés és munkásosztály kölcsönös viszonyának elmérgesítő, harc a ösztönző vonását nem az általános nyomor növekedésében, hanem a gazdagok és szegények életsora közötti különbség „Abstand” növekedésében állapította meg. Ellenben tényként szegezte le, hogy az alkalmazottak „Angestellten” 80%-a bérmunkások szintje szerint keres és ezért a bérmunkásokkal együtt érez.

a rendes mértéknél jelentékenyebb tevékenységet, melyeket a közrendűek is a magukéval közöseknek, nem pedig az előkelők legsajátabb céljainak tekintenek.*

Ezen biztató jelek alapján, ha távol jövőben is, elképzelhetünk egy olyan állapotot, melyben az egyes szűkebb embercsoportok legfeljebb kisebb jelentőségű, könnyű szerrel elintézhető kérdésekben fognak egymással szembe kerülni, míg az élet nagyobb szükségletei, részint az altruista kölcsönös segítség, részint a kölcsönösség alapján nem szétválasztani, hanem egyesíteni fogják valamennyiünket.

Az egyetemesebb emberi közülethez való szorosabb csatlakozás különben nem jelenti a szűkebb csoport-közületeknek, a családnek, a nemzetnek, társadalmi osztálynak megtagadását, vagy elhanyagolását. Sőt miután az emberiség mindezen szűkebb csoportokat magában foglalja, az emberi eszmények diadalra juttatása által szolgálhatja az egyes ember leginkább azokat a csoportokat is, melyeknek különös, vagy kizárólagos szolgálását a régibb felfogás kötelességévé tette. így legszűkebb családját is azzal biztosíthatja az ember legjobban minden nélkülözés, bántalom, méltatlanság ellen, ha számára az emberiséges gondolkodás elterjesztése útján lehetőleg valamennyi ember jóakarátát, segítő készségét, megbecsülését biztosítja. Miként már máshelyütt érinteni szerencsém volt, nemzete valódi életérdekét sem szolgálhatja az ember jobban, mintha az összes nemzetek közötti béke, megértés és megbecsülés meggyökereztetése által megóvjá minden támadástól, elhárítia gazdasági, művelődési, társadalmi fejlődésének minden akadályát. Végre az élet oly javítása, melyet az emberiség egyetemes erőfeszítése mindnyájunk előnyére kiharcol, nagyobb mértékben emeli minden osztály tagjának jólétét, boldogságát, mint egyoldalú osztályérdekének bármily messzemenő érvényesítése.

Igaz, hogy az általános emberi közösség érzésének uralkodásával a szűkebb csoportközösségeknek csupán az a szolgálása fér össze, mely a rajta kívül állók jogos érdekével is összeegyeztethető, míg ezen érdekek megsértése a saját szűkebb csoport kedvéért is annál inkább válik erkölcsi lehetetlenségévé, minél teljesebbé lesz az egyetemesebb kötelék uralma. Hogy emellett a szűkebb csoportok tagjainak egymás közötti összetartása is elveszti némely kirívó vonását, ez igaz, de természetes is, mert a kevesebb támadásnak kitett, kevesebb cél megvalósítására kizárólagosan hivatott szűkebb közösség egyes tagjainak cselekvését már csak csekélyebb mértékben, kevesebb esetben szabályozhatja.

A déltengeri szigetek emberfej-vadászai, akik minden más csoport tagját megöleendő ellenségnek tartják, a maguk csoportjábóliekkel a legáldozatkészebb összetartásban élnek. A barbár

* Ennek példája: a katonáikkal együtt nélkülöző, küzdő, vagy gondoskodó győzelemre vezető kedvelt tisztek, vezérek, uralkodók és gyűlölt piperkóc tisztek közötti különbség.

családi nemzetségek nagymértékben egymás védelmére utalt tagjai egymásért mindig készek voltak perdöntő esküt tenni, még a tényállás alapos ismerete nélkül, sőt az esküvel ellenkezőnek ismeretes esetén is, bár a hamis eskü következményei nagyon súlyosak voltak. A kereső munkájukban különféle támadások által veszélyeztetett középkori céhek tagjai egyiküknek másokkal összeütközése esetén kötelességüknek tartották céh-társukat segíteni, tekintet nélkül arra, hogy ki volt a támadó. Mikor a földbirtokos nemesség a tőkés polgárság térfoglalásával elveszni látta lábai alatt a talajt, kisiklani osztálysorsosai kezéből a birtokot, hatalmat, akárhány régi nemes tette magát tönkre azzal, hogy már eleve igen kétes fizetőképességű rendtársainak fogyasztási-hitel adósságaiért jótállt. Mondhatjuk-e azért, hogy az emberi összetartás ezen jelenségeinek felbukknása, majd letűnése erkölcsi értékek elveszését, a valóban becses eszmények eltűnését jelentette?

Meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy mindazon csoportok közül, melyekbe tartozunk, a legszélesebb körű lesz a leglényegesebb, azt kell társadalmi lélekdiagrammánkon a legvastagabb vonallal elhatárolnunk. Ez a nagy emberi közösség, melyről már annyi kiváló szellem álmodozott, amelyre annyi más komoly erőfeszítéssel törekedett, melynek eljövételét ismét mások biztos reménykedéssel előre látták*, az egyes részcsoportokat, családokat, nemzeteket, osztályokat talán egykor valóban összhangzó együttműködésben tarthatja, eltüntetve belőlük minden vad, barbár, ellenszenves vonást, de fentartva, sőt teljesebben kifejlesztve mindegyikből, ami bennük ma valóban értékes, kedves.

Ennek ugyan egyik feltétele, hogy az emberek harcoló és uralkodó ösztöne *végleg* elforduljon embertársaitól, hogy mindenki csak embertársaival együtt, de nem embertársai fölött óhajtson úr lenni. Ez is lehetséges lesz — bármennyien csóválják erre a fejüket — mihelyt az emberek és embercsoportok, nemzetek, osztályok általánosan a kölcsönös szolgálatok, a „do ut des” álláspontjára állnak egymással szemben. Am vegye igénybe mindenki minden felebarátjától bevallottan a legjobbat, minden ember munkáját, eszméjét, minden föld anyagi és minden nemzet szellemi termékét, minden osztály vagy foglalkozási csoport különleges képességét — erre joga van, amíg ő maga is saját csoportbelijeivel együtt a legjobbat nyújtja minden más embertársának.** Az emberi gazdasági és

* Az őskeresztény chiliastáktól az utópista szocialistákig a legkülönbözőbb álláspontú emberbarátok segítették előre az emberiség összhangzatosabb társadalmának eljövételét. Pulszky Ágost is az egymás fölé helyezkedő „társadalmak” megkoronázását az „emberiségi társadalom”-ban látja.

** Erre szűkebb körben történtek már komoly és nem egészen eredménytelen kísérletek, így a középkori céhekben is, melyek szigorúan büntették azon tagjaikat, akik rossz munkát mertek szolgáltatni.

társadalmi fejlődés iránya különben is az, hogy ami kezdetben harc, ellentét volt, az utóbb békés munkamegosztássá és egyesítéssé válik. Példa erre a város és a falu viszonya: a legelső városok a mezők szélszort népe fölött zsarnokoskodó, azt fosztogató szervezett rabló hordák megerősített székhelyei voltak, utóbb a bennük kifejlődött ipari tevékenység révén szolgáltatásokat kezdtek teljesíteni a vidék népének az ettől nyert élelem fejében és azóta a város és falu egymásnak mind nélkülözhetlenebb munkatársa, kiegészítője, erőforrása lesz. Miért ne állhatna be ez az állapot idővel a különféle művelődési irányú nemzetek, mindenrendű foglalkozási osztályok között?

Csak egyféle ügymegosztás nem látszik az emberiségi nagy társadalom végleges kialakításával összeegyeztethetőnek: épen az első és legrégebb, az, mely az emberek egy részét harcosokká, a másikat dolgozókká tette. Ennek a megosztásnak elmaradhatatlan következménye, hogy az az ember, aki harcos, vagy csak inkább, önkéntesebben harcos a másiknál, már ezen a címen föltétlenül magasabbrendűnek érzi magát; bármennyit dolgozzék is érte amaz, különb életet, több előnyt és nagyobb megbecsülést igényel, mert mindezekért nem ideje és ereje egy-egy részét adja oda, hanem a harcban mindig egész egyéniségét veti latba, egész életét dobja serpenyőbe. A harcos és a dolgozó közül csak az előbbi lehet úr,* az utóbbi szükségképen szolga; valamennyi ember tehát nem akkor lesz úrrá, amikor valamennyi munkára szánja magát, hanem amikor valamennyi azzal az elhatározással forgatja majd munkaeszközét, hogy adott esetben fenyegetett joga védelmére bármikor harci fegyverrel fogja azt felcserélni. Erre a kétoldalú lelki készségre különben a leigázottaknak uraik által időnként hadisorba hívása, sőt kényszerítése a régiebb időkben és legújában az általános hadkötelezettség fokozatosan neveli az emberiséget. Ez nem hozza magával az emberiség elvadulását, egy vad harcos társadalom erkölcsi színvonalára visszasüllyedését, sőt amint az általános fegyverkezés a művelt nemzetek között ritkábbá tette a háborúkat, úgy minden egyéb emberi küzdelemre vezető erőszakosság ellen erős gátló korlátot emelne annak tudata, hogy nincsenek már védtelenek, sőt minden támadó megfelelő erős ellenállásra számíthat.

Egy más helyen említettem azt a magában véve igaz elméletet, mely szerint az ember képességeit épen a más emberekkel, tehát hozzá igen hasonló erejű ellenfelekkel való küzdelme fejlesztette ki. Hamis nyomon járna azonban, aki ebből f. igazságból azt következtetné, hogy ez emberek és emberek közötti harc egy olyan nevelő eszköz, melynek elenyészése az emberiség elernyedését, hanyatlását vonná maga után. Ama nevelő eszköz betöltötte hivatását, amint az emberek meglátták, hogy más eszközzel, másféle eljárással jobban boldogulhatnak.

* L. Ágoston Péter: *A munka rabsága.*

Az egyes ember és embertársa közötti élet-halálharc az életfentartás észszerű eszközéből közönséges büntetté válik, míhelyt az emberek észreveszik, hogy bizonyos csoportosulásban egyesített erővel jobban megszerezhetik élelmüket, inkább visszaverhetik még létező ellenségeiket, mint szétszórta, rendetlen harcaikban. Mind szélesebb a köre azon embereknek, akikre nézve a békés együttműködés szükségét, erkölcsi parancsát felismerik, mind ritkábbak az alkalmak, melyeknél a más emberek megtámadását megengedik. És az emberiség emellett haladt, boldogult, szaporodott és nem hanyatlott. Ha tehát egyszer megérlelődik és valóban közkinccsé válik a ma még csak a világosabb lelkekben élő meggyőződés, hogy minden embernek, minden embercsoportnak minden emberrel és embercsoporttal egyetértően kell élnie, dolgoznia és harcolnia, ez azt fogja mutatni, hogy az ember és ember, de még az emberi csoportok, nemzetek, osztályok közötti harcoknak is lejárt az ideje, az emberi boldogulást, fejlődést már más munka- és harctereken kell keresni.

Mert harc az, amely az együttesen szervezett emberi társadalomra vár. Eme legnagyobb csoport életképességéhez, tagjainak együttműködő készségéhez valóban nem hiányzik egyike sem azoknak az előfeltételeknek, melyekről megállapítottuk, hogy minden emberi csoport együttműködésben tartásához szükséges: sem a minden egyén javára közös erővel elérendő nagy cél, sem a csupán minden egyén közremunkálásával legyőzhető nagy akadályok. Mindig többet tesz minden egyes emberért a mind nagyobb mértékben szervezett emberiség és mindig többet lát meg, amit még tehet, még tennie kell minden emberért. Csak a járványok leküzdésére, a hasznos ismeretek általános elterjesztésére, minden égőv termékeinek, sőt helyzeti előnyeinek is minden ország lakói számára hozzáférhetővé tételére, a termelés akadályainak (pl. növénybetegségek) nemzetközi elhárítására kell ismételten utalnunk. A nemzetközileg szervezett tudomány diadalmasan gázol át oly akadályokon, melyek ellen az elmúlt idők legkiválóbb szellemei hiába küzdöttek családjuk, barátaik, nemzetük korlátolt erejével. Ma már a halál legyőzésére mer gondolni, legalább abban az értelemben, hogy megszűnjék, vagy ritkává váljék a gyermekhalandóság, úgy mint a fertőző betegségek, a munkaképes javakorban álló emberek időelőtti kínos elpusztulása és mindenki, aki egyszer ebbe a társadalomba beleszületett, bizton remélhesse, hogy csak egy kellemesen eltöltött, a maga egészében észszerűen kiélvezett élet után fog jobblétre szenderülni.

A nagy célok elérése elé azonban nagy akadályok is tornyosulnak, melyek az összemberiség csoport-erejét ugyancsak igénybe vehetik. A természet erői még csak kis részben szolgálják az emberiség javát, nagyon sok tekintetben még hátráltatják az emberiség boldogulását, rombolják művét. Kellő alakitásuk, irányításuk tehát még sok, nagy küzdelmet, munkát

igényel. És magának az emberi társadalomnak fejletlensége, az emberi nem legnagyobb részének barbár állapotokban senyvedése, más embertömegek értelmi és erkölcsi színvonalától elmaradása a még viszonylag leghaladottabb országok határcölöpei között is, a még mindig dühöngő tudatlanság, műveletlenség, gyűlölködés, szűkkörű egyéni és csoport-önzés, a saját érdek elvakult félreismerése — mindezek együtt valóban egy oly akadály, oly ellenség, mely tökéletesen megérdemli, hogy ellene egyesült erővel lépjenek fel azok, akiknek lelkületét, jellemét már áthatotta és magába foglalta ama nagy, egyetemes csoport lelke, melynek neve: Emberiség.